

Peter Haslinger

Régió és regionalitás Délkelet-Európában. A történetírás aktualitásai

A regionális identitás, történeti földrajz, geopolitika elméletei olyan kutatási szempontokká váltak a 90-es évek folyamán, melyek a német történelemtudományt is egyre inkább ösztönözték a módszertanilag kiegészített kérdésfelvetések alkalmazására.¹ E tanulmány azt a feladatot tűzte ki céljául, hogy néhány gondolatot szenteljen a "régió" jelentőségének a délkelet-európai országok történetírásában, amely jelenleg a Balkán-félsziget általános problémája.² Kiindulási pont legyen az a kérdés, hogy hogyan határozható meg a regionális elv egy olyan európai részregióban, amelyet jelentős morfológiai és kulturális tagoltsága ellenére eddig alig hoztak összefüggésbe olyan elméletekkel, mint pl. a regionalizmus vagy a lokális vitalitás. Leszögezhető, hogy az európai tudományos vitákban a Balkán-félsziget pusztán olyan elméleti tényezőként szerepel, mely a regionális elvet csaknem végromlásnak tekinti; a "balkanizálódás" mint fogalom – legalábbis úgy tűnik az európai diskurzusban – a jugoszláv föderalizmus modell megrekedése és az azt követő események (Boszniában 1992–95, illetve Koszovóban 1999) hatására ismételt megerősítést nyert.

Ebből a szemszögből az 1991 óta alakult államok bel- és külpolitikájára az archaikus nemzetterületi rögzítettséghez való ragaszkodás jellemző. Az ilyen irányú fejlődés éles ellentétben áll az utolsó évtizedek dél-, nyugat- és közép-európai fejlődésével, ami a régióknak – a szubszidiaritás elve alapján – számos hatáskört ajándékozott. Ez a vita azt sugalmazza, hogy a Balkán nem is a szocioökonómiai kirekesztődése miatt, hanem sokkal inkább a kisebbségekkel és a regionális különbségekkel való bánásmódja miatt határolódik el Európa más részeitől; s ez utóbbi – magától értetődően – összeférhetetlen a második világháború vége óta szakadatlanul fejlődő európai magatartáskultúrával.

Hangsúlyozni kell, hogy bár ez a tanulmány Délkelet-Európát Európa részregiójának tekinti, azonban semmiképpen sem akar védőbeszéd lenni minden balkáni állam átfogó adminisztratív regionalizálása mellett.³ Sokkal inkább új lehetőségeket igyekszik felvázolni a – kisebb államokra szükségszerűen jellemző – belső differencia jelenség tudományos megközelítésében, illetve megpróbálja felölelni és megvizsgálni e jelenséget a nemzeti kategóriától függetlenül. Így ez a tanulmány abból az alapötletből indul ki, hogy Délkelet-Európa tudományos megközelítésében éppen a regionális elv fokozott figyelembevétele nyitna új lehetőségeket, illetve hogy ellenlépéseket dolgozzon ki a még most is domináló nemzetállami elképzelésekkel szemben.

Ennek a gondolkodásmódnak megfelelően a táji vagy területi öntudat regionális vagy ország-öntudattá fejlesztését nem kellene automatikusan a szeparatizmus első lépcsőfokaként értelmezni. Azonban továbbra is fennáll a kérdés, hogy átültethető-e egyáltalán ez a gondolkodásmód. S ha igen, mely részterületeken lehetséges alkalmazni azon délkelet-európai viszonylatokban, ahol a nemzet elve és szerkezete továbbra is hatékonynak bizonyul. Az egymással ellenségeskedő közösségek ("konfliktusközösségek"⁴) eluralkodása az államközi területeken – a politikai, adminisztratív és tudományos környezet tapasztalatai alapján – úgy tűnik, rögzült. A késői nemzetté válás, valamint a gyakori fegyveres konfliktusokat követő fokozatos nemzeti konszolidálódás eredményezte a mindenkor adminisztratív elit antiregionális reakcióit, ezért az itt található etnikailag-felekezeti kevert szerkezetek viszonylatában meggátolta a helyi és regionális hálózatok figyelembevételét.

Jugoszlávia 1991-es széthullása (eddig 5 utódállammá) aktualizálta a délkelet-európai területi versengés időszakából származó (1821–1948) nemzeti viták hagyományait és az új nemzetközi áttekinthetlenség háttérében folyamatosan jelenlévővé tette azokat. Ez megint csak feltételezte az egyes régiók, mint pl.: Krajina, Erdély, Makedónia vagy Koszovó átfogó, szimbolikus képviselőjének újbóli elismerését a mindenkori nemzeti vitákban (e jelenség összehasonlítható Elzász-Lotharingia váltakozó jelentőségével a francia, illetve német nemzeti vitákban 1870 és 1940 között). Ami itt gondot okozhat az az, hogy eközben a délkelet-európai államok történetírásában is a regionális elvre hivatkoznak, túlnyomórészt azonban a nemzeti történetírás követelményei szerint. Az ide vonatkozó irodalom⁵ vizsgálata után látható, hogy a regionális kérdésfeltevés tematizálása rendszerint nem követ módszertani szempontokat. Sokkal inkább olyan skálán lehet ábrázolni, amely a következő szélső értékeket veszi fel: egyik végén azok a tanulmányok helyezkednek el, melyek témájukat bár regionális szempontból közelítik meg, mégis a regionális viszonyok fejlődését az egész nemzet fejlődésével együtt gondolják el. A skála másik végén pedig olyan művek találhatók, melyek a régiókat konfliktusforrásoknak tekintik.⁶

Ez utóbbi ad jogot a mindenkori terület belső szerkezetébe való alapos beavatkozásra, többnyire – úgymond – preventív intézkedésként, tekintve a kívülről jövő egzisztenciális fenyegetést. A régió ilyen értelmezése minden tekintetben konfrontatív szándékú az olyan szomszédállamokkal szemben, amelyek ténylegesen vagy vélten fenyegetik a nemzeti területeket. De konfrontatív magával a régióval szemben is, melynek lakossága egyre inkább markáns önidentifikációra kényszerül, mint az országos átlagtól etnikailag, nyelvileg vagy felekezetiileg eltérő csoport. Így azután a régiók történelme a nemzeti történelem fundamentumaként jelenik meg.⁷ A jugoszláv konfliktusról szóló számos állásfoglalásban, melyeket már a nyolcvanas évek végén közzétettek,⁸ a regionális elvet tudatosan etnikai-területi, azaz lényegében nemzeti hivatkozási alapra szűkítették. Ebből a szemszögből pedig már csak egy kis lépés, hogy a régió melletti érvelés háttérében, krízishelyzetben nyomban expansionista vagy szeparatista törekvéseket véljenek felfedezni.

Tekintettel erre a továbbra is uralkodó szkeptikus alapállásra a régiókkal szemben, mégis cikkek sorozatára utalhatunk, melyekben a szerzők tudatosan igyekeznek elhagyni a folyamatosan beszűkülő nemzeti távlatok szempontjait, és azon fáradoznak, hogy pontosan fogalmazzon, de más aspektusokra vonatkozó kérdéseket tegyenek fel.⁹ A szlovéniai¹⁰ és – korlátozva – a magyar területek¹¹ kivételével ez még nem történt meg a módszertani megközelítésekre való panasz nélkül, melyek egyébként már láthatóan utat találtak a kelet-közép-európai és a posztszovjet területek régióközpontú kutatásaiban is. Számos szerző kritikusan kezeli a nemzeti "mítoszrendszer" regionalizmusát, illetve az állami politika regionális intencióit.¹² Így számos tanulmány fellelhető magukról a kérdésfeltevésekről, melyek nyugat-európai szemmel regionálisnak mondhatóak.¹³ A belső különbözőségek szerepe a nemzetépítési folyamatban¹⁴ éppúgy a cikkek tematikai alapjául szolgálnak, mint az egyes régiók jelentősége nemzetek feletti, elsősorban kulturális viszonylatban.¹⁵ Erre vonatkozó kezdeményezések azonban már a második világháború befejezése óta (kb. mint Nagy-Britanniában a *local history* tanulmányokban), legkésőbb a hatvanas évek végétől feljegyezhetőek Délkelet-Európán kívül, miután Nyugat-Európában és Kanadában megindult a régiókról szóló elméleti diskurzus. Olyan társadalomtudományi metodikáról van szó, mely a regionális távlatok szemszögéből kísérletezett a nemzetállami mindenhatóság részleges leváltásával.¹⁶ Ahol ez sikeres megközelítésnek bizonyult, mint a német nyelvű térségben például, ennek hatása egyre nyilvánvalóbban befolyásolta az ország és a haza történelmének felfogását.

E tekintetben azonban szükségesnek tűnik, hogy a "régió" jelentését semmi esetre se korlátozzuk egyfajta közigazgatási egység síkjára, amely közvetlenül a nemzeti szint alá van besorolva, és autonóm tartományként bizonyos szuverenitással is bír. A régiót sokkal inkább strukturális kategóriának kellene tekinteni, mely bár a nemzetállam akaratától és lehetőségeitől éppenséggel vereséget szenvedhet, de funkcióját és jelentését tekintve a nemzetállami elvvel párhuzamos szinteket igyekszik megteremteni és szimbolizálni. Ezek a szintek olyan sokrétű vonatkozási rendszerek, amelyek a nemzeti szint alá és fölé is besorolhatóak.

Mindemellett már a régióval való foglalatosság kezdetén kétségkívül tanácsos megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a régió fogalma nehezen meghatározható; általános jelenség ugyanis, hogy a régió messzemenőig tetszőleges kategóriákat szemléltet. A történelemtudomány számára Hartmut Voigt bizonyára joggal állapította meg, hogy eddig még nem sikerült meghatározni a régió világos és általános érvényű definícióját.¹⁷ A régió olyan elképzelése, mint kis, átlátható terület (melynek ismérve, hogy "bennük az emberek megpróbálják magukat – gyakran kulturális – azonosságok révén elhatárolni másoktól") messzemenőig megfelel a régió- vagy országtörténeti megközelítésnek, és eddig olyan eredményekhez vezetett, melyek a nemzeti fejlődésnek nagyobb "mélységet" kölcsönöztek.¹⁸ Azonban főként a balkáni államokban csak korlátozottan tud eleget tenni a regionális és nemzeti történetírás közötti munkamegosztáson alapuló kutatási szemléletnek, mivel ott a régiótörténelem emancipálódása még a kezdeteknél tart. És nem várhatóak jelentősebb változások a közeljövőben sem, tekintve hogy a jugoszláv és posztszovjet utódállamok államalapító diskurzusai keretében stratégiai kulcsszerep jut az egykori szövetségi-állami történetírásnak.

Igazat lehetne adni a geográfus Peter Weichhartnak, aki a régiót a földrajzi folytonosságból kivágott területnek tartja. Bár az ilyen régiókat egységnek tekintik, mégis az alkalmazott paradigmáktól függően különböző körvonalakat és sűrűségi mutatókat sajátíthatnak el. A területi folytonosság felosztásáról való elképzelések egy társadalmon belül annál inkább nyilvánvalóbbak és cselekvésre ösztönzők, minél nagyobb az a kör, akik megegyezésre jutnak a régió hatásköréről. Egy területileg meghatározott helyű konstrukció ezért végül is mindent átfogó módon stabilizált, és az állami szankcionáláson keresztül intézményes tekintetben is megszilárdul.¹⁹

Az első pillantásra úgy tűnhet, hogy az ilyenfajta tetszésszerűség a regionális elv felfedezésének jelentőségét a történelemtudományban a nulla felé közelíti, és a régió fogalmát más, hasonlóan ambivalens fogalmakhoz, mint pl. "etnicitás" vagy "identitás" társítja. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a régió fogalmának látszólagos körvonalatlansága nemcsak a flexibilis alkalmazást teszi lehetővé a különböző kontextusokban, hanem a mindenkori történelmi helyzetben szükségszerűen fel is kell építeni azt, felhasználva a paraméterekről és azok elhelyezkedéséről adott visszajelzéseket. A régiók ilyen szemlélete nemcsak nemzeti szempontból áll bizonyos fokú ellentétben a sok probléma-meghatározással, hanem számos politikai-regionális szempontból is, és mivel mindkét megközelítési módnál többnyire visszafogottság figyelhető meg, a szemlélődési alap a kis kiterjedésű hálózatok bevonásával bővíthető.

Noha a régió területi meghatározottsága nem kétséges, állapítja meg Peter Gleber, mégis jelentős különbségek vannak a nagyságrendet illetően.²⁰ A régió fogalmának²¹ fent vázolt regionális-igazgatási és lokális-életterbeli dimenzióinak megfelelően Gleber két szemléleti megközelítést vázol, melyekből számos, Délkelet-Európa kutatásához is felhasználható

alkalmazási lehetőség származik: eszerint a régió egyrészt gyakran saját hatáskörrel bíró és a központi államtól rendeltetési szerepében elhatárolt területi egység, másrészt a történelem folyamán kialakult átalakítható térség, melyet a kulturális, nyelvi, helyi vagy természeti sajátosságok területi összesűrűsödése, illetve főként a lakosság azonos területre vonatkoztatott összetartozás-érzete – ez az ún. regionális identitás – jellemez. Sok esetben, állapítja meg Gleber, mindkét meghatározás releváns.²²

Ez a kettős szempont a hatvanas és hetvenes évekre jellemző klasszikus regionális kutatási szempontok lényeges kibővülését jelenti. A régió azonban ezeken túl társadalmi tapasztalati térségnek is tekinthető, olyan interakció-mezőnek, mely szocializációs folyamatok és saját történelme során egyediséget sajátított el.²³ A régiók ilyen értelmezése akkor hasznosítható a történelemtudományban, ha megpróbálnak ennek az egyedi-történelmi szempontnak kollektív többletet adni. Akkor ez az elképzelés egyrészt alapvető közösségszervező tényezővé válik, másrészt megosztja a terület többi lakosával a közös, más csoportoktól elkülönített múltat. Mely múlt a környezettel szorosan összekapcsolódik, és abban materiálisan is visszatükröződik a táj morfológiai tagoltsága vagy települései építészeti képében.²⁴

Mint azt Michael Neumeyer a haza jelképes szerepéről kifejti, az elsősorban vágyódás a védettségre, emberi közelségre, egy átlátható, összetéveszthetetlen életterre, ami a fenyegetőnek talált jelenségekkel (az ipari tömegtársadalom, anonimitás és funkcionalitás, szabványosítás és centralizálás) szembeni reakcióként jelentkezik.²⁵ Ez a régiók szerepét a tudományos érdeklődés előterébe helyezi, úgyszintén mint a személyes és kollektív Én kivételési terét és mint a személyes identitás hivatkozási pontját.²⁶ Axel Flügel "hazatörténelem"-kritikája, mely az identitásteremtésre törekvés szellemében valósította meg a régió történelemének egyoldalúsítását az újdonságok és hagyományok antikvárius gyűjtésének irányában, a délkelet-európai térség számára különösen hasznos²⁷ lehet.

A régiók mint történetileg is felfogható, összterületet felölelő szociális hálók megfelelően kiegészíthetőek vitaközpontú dimenziókkal. Ez utóbbi esetben a régió, jelként, jelentőségként, képként és elképzelésként²⁸ mutatkozik, miközben a keletkezett képek a kollektív tapasztalatban a ritualizálódás következtében tovább hagyományozódnak, és a mindennapi életben megerősödnek. Képesek saját maguk identitást létrehozni, mélyreható migrációs tapasztalaton keresztül. Épp a migrációkban oly gazdag Délkelet-Európa kínál széles tevékenységi területet az olyan kutatási kezdeményezéseknek, melyeknek az a feladatuk, hogy az elvándorolni szándékozók és az eredeti régióból elűzött csoportoknál áthagyományozott területek képeit az új helyen meghatározott életterre vonatkoztassák.

Ez a megközelítés mindazonáltal nem akar megragadni kis területű emlékközösségek rekonstruálásánál. Így pl. Bosznia esetében a boszniai háború háttérében vizsgálható lehet az út a lokális, illetve a regionális kompromisszumoktól kezdve (központi szocioökonómiai előny az alkalmazásnál, a környéken áthagyományozódott szokásjogi szerkezetek) egészen a helyi közösségek eróziójáig, valamint az állami mint informális hálózat megfelelő szerepét. A felekezeti különbözőségek etnizálása számára éppen a többvallású faluközösségek erőszakos felbontásának vizsgálata kínál további hivatkozási alapot, hogy ennek keretében rákérdezzenek az agresszív nemzeti ideológiák ijesztően gyors és átfogó keresztülvitelének okaira. A helyi öntudat alapvető hatékonyságát ebben a viszonylatban ugyancsak figyelembe kellene venni, csakúgy, mint a regionális mozgósíthatóság dinamikáját szövetségiállami szinten.

A régióközpontú történetírás lehetőségeinek egyik leglényegesebb gátja mégis a csekély presztízs, annak ellenére, hogy a nemzeti kutatásban figyelemreméltó eredményeket ért el. A nemzeti dinamizmus törvényszerűségéről alkotott elképzelések előszeretettel irányítják a figyelmet az etnizálás variációira és végül a regionális nacionalizálódásra. A szellem és eszmetörténet ezen irányultságának nemzetközpontúsága Délkelet-Európában igencsak hatásos volt. Így biztosítani tudták a kutatók érdeklődésének főként olyan megmozdulásait, melyeket aztán – visszatekintve – a "saját" nemzetté válásuk sikertörténetének sorolhatták be. Más intézményi hálózatokat pedig, mindenekelőtt nemzeti nyomásra, rendszerint értelmiségi folklórnak tüntettek fel.²⁹

Mindent figyelembe véve a problémafeltevések – melyek vizsgálata az elmúlt két évtizedben a német történetírásban is egyre inkább a regionális, helyi vagy országokat átfogó kutatási szempontok felé toldtak el – Délkelet-Európában lényegében még a nemzeti, illetve államközi szinten rögzültek. Továbbra is megállapítható, hogy a délkelet-európai történetírás még messze van a régióról és regionalitásról szóló összetett, tudományos diskurzustól, jóllehet néhány lépésre már eltávolodott a kizárólagos nemzeti látószögtől. Főként a balkáni államokban várható, a nemzet és régiótörténet közötti viszonynak megfelelően, hogy az elkövetkező években sem úgy alakul a két kutatási ág közötti viszony, mintha egyenrangúak lennének.

Tekintettel a későbbi stabilizálódásra és a nagyrégiók integrálódására az európai struktúrákba, illetve a kommunikációs hálózatokba, szükségesnek tűnik a kísérlet, hogy a régiókról és regionalizmusról szóló diskurzusból módszertani ösztönzőket ültessünk át a Délkelet-Európa kutatásának területére is. Mivel a mai többnemzetiségű államok bomlástermékei etnikailag, felekezetiileg még mindig nem homogének, ezért ezek potenciálisan határproblémákkal és regionális egyenlőtlenségekkel terhelt államképződmények.³⁰ Megfelelően alkalmas lenne Délkelet-Európára, mint régiókra való tudományos megközelítés, mely újabb szempontokat adhat ahhoz, hogy fokozatosan működjenek néhány kiemelt esetben, és perspektívaváltással regionális szinten elejét vegyék a fenyegetettség érzetének. A délkelet-európai történetírásban bekövetkezett paradigmaváltás azonban nem utolsósorban óriási lendületet adhat arra (majd összeurópai keretek között is), hogy megújulva és megerősödve igényt tartson a régióra és a regionalizmusra.

Jegyzetek:

¹ A nemzetközi viták legújabb állásáról áttekintést nyújt J. Osterhammel (1998): *Die Wiederkehr des Raumes: Geopolitik, Geohistorie und historische Geographie*. In: *Neue politische Literatur* 43, 374–397; P. Haslinger: *Funktionsprinzip Staatsgrenze – Aspekte seiner Anwendbarkeit im Bereich der Osteuropaforschung*. In: H. Lemberg: *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. Und 20. Jahrhundert*. Aktuelle Forschungsprobleme, Marburg; P. Haslinger: *Einleitung. Grenze im Kopf. Anmerkungen aus geschichtswissenschaftlicher Perspektive*. In: *Grenze im Kopf. Beiträge zur Geschichte der Grenze in Ostmitteleuropa*. Frankfurt am Main, 1999; E. Sseifarth: *Interdisziplinäre und internationale Auswahlbibliographie zum Thema "Grenze" mit Schwerpunkt aus der Geschichte der Frühen Neuzeit*. In: W. Schmale – R. Stauber: *Menschen und Grenzen in der Frühen Neuzeit*. Berlin, 1998, 307–344.

² Hadd mutassak itt rá néhány megszorításra: először is ez a tanulmány jelentős részben azokra a délkelet-európai térségben készült munkákra épül, amelyek a régiót betelepült területi egységként (a nemzet szintje alatt) értelmezik. Ennek megfelelően a továbbiakban

nem tud elmélyülni Délkelet-Európa nagy régióinak elhatárolása és kialakulása körüli vitákban, illetve várostörténeti tanulmányokban.

³ Ez a tanulmány különbséget tesz a balkáni államok (Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Albánia, Jugoszlávia – beleértve Montenegrót, Vajdaságot és Koszovót –, Bulgária és Görögország) és Délkelet-Európa (Szlovénia, Magyarország, Románia, Moldova és Ciprus) között.

⁴ A kifejezés Jan Kren alkotta a 19. századi cseh–német viszony leírásához (J. Kren: Die Konfliktgemeinschaft. Tschechen und Deutsche 1789–1918. München, 1996). Figyelemre méltó, hogy a különböző történelmi feltételek ellenére hasonlóság áll fenn Délkelet-Európában (magyar–román, horvát–szerb, szerb–albán, görög–török viszony).

⁵ Alapul véve a következő, 1990 óta Magyarországon, Romániában, Szlovéniában, Horvátországban, Jugoszláviában, Bulgáriában, Macedóniában és Görögországban megjelent újságokat: Századok, Történelmi Szemle, Regio, História, Aetas, Colloquia, Baranya (Történelmi és honismereti folyóirat), Alföld (Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat), Tiszatáj, a Janus Pannonius Múzeum évkönyve, a debreceni Déri Múzeum évkönyve, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Magyarság, Erdélyi Tükör (Kulturális magazin), Analele Universitatii Bucuresti (istorie), Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Studia Universitatis Babeş-Bolyai (Historia), Codrul Cosminului (Analele stiintifice de istorie Universitatea "Stefan cel mare" Suceava), Xenopoliana Buletul Fundatiei Academice "A. D. Xenopol" din Iasi), Revue des études sud-est européennes, Banatica, Studii de istorie a Banatului, Transylvanian Review, Transilvania (Revista de cultura), Bulletin of the Center for Transylvanian Studies, Anuarul institutului de istorie Cluj, Acta Musei Napocensis (istorie), Crisia (Muzeul tarii crisurior), Satu Mare (studii si comunicari. Arheologie, istorie, etnografie, arta, stiintele naturii, conservare, restaurare), Apulum (Acta Musei Apulensis), Pontica (Muzeul de istorie nationala si arheologie Constanta), Glsul Bucoviniei, Anele Bucoviviei, Arhivele Orteniei, Annales (Anali Koprskoga primorja in bliznjik pokrajn. Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vecine), Acta historiae (Zgodovinsko druztvo za juzno Primorsko. Scieta storica del Litorale), Razprave in gradino, Zgodovinski casopis, Casopis za zgodovino in narodopisje, Historijski zbornik, Vjesnik povijesnog arhiva Rijeka, Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Dubrovniku, Istorijski casopis, Rad vojvodjanskih muzeja, Bulgarian Historical Review, Bulgarian Quarterly, Études Balkaniques, Istoriceski pregled, Minalo, Glasnik na Institutot za Nacionalna Istorija und Balkan Studies.

⁶ M. Bruchis: Rusia, Romania si Basarabia 1812, 1918, 1924, 1940. Chisinau, 1992; R. Gogala: Boj za juzno mejo: Istra. (Der Kampf um die Südgrenze: Istrien), Ljubljana, 1996; B. Kontes: Resurgent irredentism. Documents on Skopje "Macedonian" nationalist aspirations 1934–1992, Thessaloniki, 1993; S. Hacman: Aspecte diplomatice al problemei Basarabiei si Bucoviniei in relatiile internationale. (Diplomatische Aspekte der Probleme Bessarabiens und der Bukowina in den nationalen Beziehungen), in: Apulum. Acta Musei Apulensis 34 (1997), 611–620; D. T. Batakovic: Le passé des territoires: Kosovo-Metohija (XVIIIe–XXe siècle). Les guerres du XVIIIe–XXe siècle: sous le signe de l'intolerance religieuse. In: Balkan Studies 38 (1997), 253–283.

⁷ Román részről 1990 óta megjelent néhány tanulmány az Erdély-kérdésről, amik a régiók történelmét kizárólag a magyar területi igények távlatából ábrázolják. Pl. M. Stratulat (1994): Revizionismul si neorevizionismul ungar. (Der ungarische Revisionismus und

Neorevisionismus), Bucuresti, 1994; I. Suta: Transilvania. Himera ungarismului irredentist. (Transilvanien. Die Chimäre des ungarischen Irredentismus), 1995. Tanulmányok román részről A. Bejan: Evolutia societatii postromane romanesti din Banat in secolele III/IV–XIV. (Die Entwicklung der postromanischen rumänischen Gesellschaft im Banat vom 3./4. Bis zum 14. Jahrhundert), in: Studii de istorie a Banatului 16, 1992, 127–156.

⁸ P. Celik: Na juzni strazi. Kronika nastajanja drzavne meje med Slovenijo in Hrvasko. (Auf dem südlichen Wachposten: Chronik der Entstehung der Staatsgrenze zwischen Solowenien und Kroatien), Ljubljana, 1994; I. Crkvencic – M. Klemencic: Aggression against Croatia. Geopolitical and demographic facts. Zagreb, 1993; B. Covic: Izvori velikosrbske agresije. Rasprave, dokumenti, kartografski prikaz. (Die Quelle der großserbischen Aggression. Abhandlungen, Dokumente, kartographische Beiträge), Zagreb, 1991; M. Zacevic – B. Lekic: Frontiers and internal territorial division in Yugoslavia, Belgrade, 1991.

⁹ F. Medved: A path towards the cartography of Slovene nation identity. In: Razprave in gradivo 29–30, 1994/1995, 177–209; Pomogáts B.: A kulturális regionalizmus hagyománya és jövője. In: Regio 2, 1991, 89–97; Bíró A. Z.: A regionális identitás kialakításának néhány vonásáról. In: Regio 3. 1992, 62–71; S. Mitu – F. Gogaltan: Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional si deschidere europeana. Kolozsvár, 1994.

¹⁰ Elsősorban az Annales (Anali Koprškega primorja in bliznjik pokrajín. Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vecine) c. folyóiratot lehetne kiemelni. Ez az olasz–szlovén közös lap rámutat a mindenkori természettajzi, történelem-, művészet-, illetve nyelvtörténeti súlypontokra.

11

¹² Pl. D. Necak: Slovenska propaganda v casu nastajanja mirove pogodbe z Italio. In: Zgodovinski casopis 51, 1997, 555–573; M. Gottardi: Sodna uprava med prvo avstrisko vladavino (1797–1805). In: Acta Histiriæ 4, 1996, 103–110; S. Mihailescu: Transilvania in lupta de idei. Controverse in Austria-Ungria privind statutul Transilvania, Bucuresti, 1996/1997; V. F. Dobrinescu: Transylvania at the two peace conferences in Paris (1919–1920, 1946–1947). A comparative study. In: Transylvanian Review 4/4, 1995, 9–19; Z. Szász: Erdélyi tervek 1918–20. In: História 20/4, 1998, 26–28; X. Kotzageorgi – G. A. Kazamias: The Bulgarian occupation of the prefecture of Drama (1941–1944) and its consequences on the Greek population. in: Balkan Studies 35, 1994, 81–112; M. Jovevska: Thrace in the Bulgarian and Greek programmes of 1918–1919. In: Études Balkaniques 28, 1992, 57–63; A. Kuzmanova: Le caractere bulgare de la Dobroudja en 1878–1940 vu par les Roumains de l'époque. Propaganda et prise en consideration des réalités. In: Études Balkaniques 29, 3–17, 1993; T. Kostev: Trakijskijat vapros vav vansnata politika na Valgarija 1919–1923, Sofija, 1996.

¹³ S. Purici: Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775–1861. In: Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie Universitatea "Stefan cel mare" Suceava 2, 1996, 230–259; M. Gombac: Autonomia e decentramento della politica jugoslava alla fine del secondo conflitto mondiale. Un caso specifico: il Comitato regionale di liberazione nazionale per il Litorale sloveno e Trieste. In: Annales 8, 1996, 87–110; Vladimir Klemencic: Geopolitčni položaj in regionalizem na primeru jugozahodne Slovenije. In: Annales 3, 1993, 203–210; Spiridon Sfetas: Autonomist movements of the slavophones in 1944. The attitude of the Communist Party of Greece and the protection of the Greek-Yugoslav border. In: Balkan Studies 36,

1995, 297–317; F. Pintescu: Viata politica romaneasca in Bucovina: loialism, autonomism sau iredintism? (1900–1914). In: *Codrul Cosminului* 2, 1996, 260–274.

¹⁴ B. Grafenauer: Miti o "Istrie". In: *Acta Historiae* 1, 1993, 9–47; M. Stirban: Integration of Transylvania within the unitary Romanian state 1918–1940. In: *Transylvanian Review* 2/3, 1993, 32–42; G. Iancu: The ruling council. The integration of Transylvania into Romania 1918–1940. Kolozsvár, 1995; S. Volkova: The Megali Idea and national identity in the period between the two world wars. Conditions and development of the problem. In: *Études Balkaniques* 32, 1996, 19–34; Z. Parvanova: L'île de Crete. Autonomie ou enosis. 1901–1906. In: *Études Balkaniques* 29, 1993, 34–48.

¹⁵ Különösen a szlovén Isztria-kutatás viseli magán az olasz történelem kutatás nyomait pl. L. Marin: Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. In: *Annales* 1, 1991, 135–148, illetve *Annales* 2, 1992, 159–174; M. Bufon: Istra. Novi problemi starih regij. In: *Annales* 3, 1993, 197–202; M. Klemencic: The role of the border region of the northern Adriatic in Italy, Croatia and Slovenia in the past and in the process of European integration. In: *Annales* 10, 1997, 285–294; R. Grigorovici: Bucovina, fereastră către Vest a Moldovei. In: *Anale Bucovinei* 1, 1994, 7–14. Román részről főként a Banatica c. történelmi lapban számos érdekes tanulmány van ehhez a témához, mint pl. N. Bocsan: Istoriografia banateana intre multiculturalism si identitate nationala. In: *Banatica* 14, 1996, 265–282.

¹⁶ M. Neumeyer: *Heimat. Zu Geschichte und Begriff eines Phänomens*. Kiel, 1992; G. K. Schmidt: *Regionalgeschichte als Heimatgeschichte. Lehrte 1667–1898*. Hannover, 1994, 13–43.

¹⁷ H. Voit: Der "kleine Raum" als geschichtsdidaktische Kategorie. In: K. H. Pohl: *Regionalgeschichte heute. Das Flüchtlingsproblem in Schleswig-Holstein nach 1945*. Bielefeld, 1997, 33–46.

¹⁸ K. H. Pohl: Die Bedeutung der Regionalgeschichte für Forschung, Lehre und pädagogische Praxis. In: Pohl, *Regionalgeschichte*, 1997, 13–22.

¹⁹ P. Weichhart: Die Region – Chimäre, Artefakt oder Strukturprinzip sozialer Systeme? In: G. Brunn: *Region und Regionsbildung in Europa. Konzepte der Forschung und empirische Befunde*. St. Gallen, 1996, 25–43.

²⁰ P. Gleber: Region und Identität. Eine grundlegende Einführung. In: G. Bossong: *Westeuropäische Regionen und ihre Identität. Beiträge aus interdisziplinärer Sicht*. Mannheim, 1994, 2–12.

²¹ C. Wolk: *Regionalgeschichte und Identität. Empirische Untersuchungen am Kaiserstuhl*. Frankfurt am Main, 1998.

²² Gleber: *Region und Identität*, 3 p.

²³ Pohl: *Bedeutung der Regionalgeschichte*, 19 p.

²⁴ M. Erbe: Die historische Dimension Regionaler Identität. In: Bossong, *Westeuropäische Regionen*, 1994, 36–45.

²⁵ Neumeyer: Heimat, 1 p.

²⁶ P. Weichhart: Raumbezogene Identität. Bausteine zu einer Theorie räumlich-sozialer Kognition und Identifikation. Stuttgart, 1990, 40 p.

²⁷ A. Flügel: Der Ort der Regionalgeschichte in der neuzeitlichen Geschichte. In: S. Brakensiek – A. Flügel – W. Freitag – R. v. Friedburg: Kultur und Staat in der Provinz. Perspektiven und Erträge der Regionalgeschichte. Bielefeld, 1992, 1–28.

²⁸ D. Ipsen: Regionale Identität. Überlegungen zum politischen Charakter einer psychosozialen Raumkategorie. In: Raumforschung und Raumordnung 51, 1993, 9–18.

²⁹ A megnézett újságok jelentős része kontinuitásban a szigorúan centralisztikus, illetve nacionalista-preventív szemléletmóddal, így pl. román részről a Bulletin of the Center for Transylvanian Studies, a Studii de istorie a Banatului, vagy az Arhivele Orteniei. Magyar ellenpéldának tekinthető a részben irodalmi beállítottságú Erdélyi Magyarság, mely mint nyílt vitafórum nem csak a kisebbségeket bevonó struktúrákat, hanem Magyarország szomszéd államainak államjogi szerkezetét is nyíltan figyelembe veendő tézisnek érti.

³⁰ Ez még az etnikailag egységes államokat is érinti, mint Szlovénia vagy Magyarország (tekintettel történelmi tapasztalataikra, illetve az országhatáraikon túl élő magyar és szlovén kisebbségekre), valamint Bosznia-Hercegovinát, amely az utolsó államképződmény, amely többnemzetiségi igényrel lép fel. Jelenleg teljesen nyíltnak tűnik Koszovó jövőbeli státusának problémája, ahogyan Montenegró fejlődése is az állami-nacionalista vagy a regionális identitás irányába.